

A SZEPSI RÉGIÓ

A Szent Lélek védőszárnyai alatt

MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ

A világmindenségben a nagy csillagok mellett a kisebbeket észre sem vennénk, ha a távolságok nem rendeznék át az elénk táruló látványt. Az ember innen a földről ugyanis azt a csillagot látja legfényesebbnek, mely hozzá legközelebb van. Vannak dolgok, helyek, események, amelyeket csak akkor veszünk észre, amikor közelebb kerülünk hozzájuk. És ez így természetes: az óriások fénye vagy árnyéka nem homályosíthatja el mindig a kisebbek értékeit, és az is fontos, hogy az embernek egy biztos és tiszta ponthoz kell mindig igazodnia, ha nem akar beleveszni a csábítások káprázatába. Így vagyunk ezzel a világ megismerésének szinte minden területén.

Szomszédainkat jobban ismerjük, mint a távoli birodalmakat, és a nagyvárosok csillogása ellenére is vágyunk a csendes vidék felé, amely még őriz valamit abból a békés harmóniából, amit az elmúlt évszázad őrült hangzavara elrabolt. Aki ezt szereti, az ne kerülje el a *Bódva völgyét*, melynek legtermészetesebb központja SZEPSI.

A pásztázó úrszondák távlatából is jól kivehető a *Hernád* és a *Sajó* közé ékelődő *Bódva* folyó, mely a *Gömör-Szepesi érchegység* déli oldalairól ered, *Stósz* fenyevesekkel vadregényes táján, majd *Mecenzéfet* és *Jászót* átszelve *Szepsinél* választóvonalat képez a *Gömör-Tornai karszt* és a *Kassai-medence* között, és az évezredek alatt feltöltött kavicsos sík völgybe fut ki, hogy *Torna* vára alatt újabb kanyarulattal délnek forduljon *Edelény* felé, ahol egykoron *Borsod* földvárát ölelte körbe. A víz volt mindig a megtelepedés egyik feltétele: hordalékéval földeket táplált és mezőket öntözött, malmokat hajtott, éltetett. S az ivóvíz manapság még nagyobb érték. A karszthegek barlangjai védelmet, menedéket, vagyis biztonságos otthont kínáltak már a jégkorszaki ember számára is. Az erdők vadat, gyümölcsöt, tüzelőt adtak. És ez az egészséges természet máig alig háborítva várja az ide látogató turistákat, akik az iparosított nagyvárosokban sok mindent megvehetnek, csak azt nem, amit itt ez a táj kínál: tiszta levegőt, erőt adó testmozgást, csendet és békeséget. Megnyugvást abban a harmóniában, amit az ember és a természet ősi összhangja ébreszt fel ebben a találkozásban.

Jöhetünk akár gyorsvonattal vagy autóval a főútvonalon. *Kassa* és *Rozsnyó* között majdnem félüton *Szepsiben* egy hármastagolású város látványa tárul elénk. A nyugati felét alkotó kiemelkedő karszt magaslatáról egy kertváros néz le a *Bódva* két partjára, a régi és az új szembenállására. A hegyhez közelebb eső és északi részét klasszikus XX. századi háztömbökből kialakított lakónegyed alkotja, bár már itt is vannak kertes családi fészkek és nyeregvetős tömbházak is. A folyótól keletre eső óváros csak nevében régi, mert az elmúl másfél évtizedben szinte teljesen megújult: megőrizve egy hajdani polgári

kisváros hangulatát. Vendégváró éttermek, kávézók, csendes panziók, meghitt kis boltok sorakoznak a *Fő utcán*. Két temploma, mint két őrtorony magasodik fel belőle. Jelezve, hogy csak az lehet modern és korszerű, aminek lelke van és erős gyökerekkel, mély hagyományokból táplálkozik.

A tízezer lakosú *Szepsi* kiváltságaiban nem vetekedhet a negyedmilliós Kassával, mely csupán harminc kilométerre van innen, és ha az V. városrészének számító *Sacát* avagy a hatalmas vasgyárat vesszük figyelembe, akkor mindössze 15 km a távolság. A nyugati irányból érkezők közül azonban sokan már most is *Szezsiben* állnak meg először a kedvezőbb vendéglátói árak és a kedvezőbb kiszolgálás miatt. S aki megáll, annak óhatatlan kedve támad, hogy körülnézzon. Hiszen színek, illatok, ízek és hangulatok gazdagítanak mindenütt, ahol jól érezzük magunkat, és ezek felébresztik bennünk az otthon megfakult hétköznapijai mögött életünk csodás varázsát. Mert a kíváncsiság nem az elérhetetlen újdonságnak szól, hanem egy elveszett világnak, amely valójában bennünk rejtetik. Csak arra várva, hogy valamilyen élménnyel megszólítsuk. Ilyen elveszett és feledésbe merült világot őriznek *Szepsi* és környéke utcái, házai, vizei, erdei, barlangjai. Emberi kapcsolatokat, jövőbe tekintő embereket idéz fel a jelenlegi város, és történelmet szólatatnak meg a kövek. Persze egymástól nem függetlenül.

Keljünk útra, nézzünk körül!

A lencse alakú – kiszélesedő és visszazáruló – *Fő utcájának* két oldalán apró, földszintes házak sorakoznak, megőrizve az egykori zárt udvarok világát: a magánélet és a nyilvánosság közti határt. Mint azt általában a szepességi szász településeken mindenütt megfigyelhetjük... ahol még nem végzett nagyobb pusztítást az elmúlt évszázadban megbomlott idő. Hajdan két városkapu vigyázott a fallal körül vett város nyugalmára: a békés utazót vendégként befogadta, a gonosz szándékút távol tartotta. Ennek már alig maradt nyoma, de jelképét érdemes megújítani. Emlékezve azokra is, akik a várost alapították. Az *Árpád-ház* uralma idején királyi fuvarosok kapták e szép helyet szolgálataik jutalmául, akkor jelölték meg a *Szekeres* (korabeli lejegyzés szerint *Zekeres*) névvel. A legrégibbi fennmaradt okirat 1255-ből való, de az is egy száz évvel korábbi birtoklevélre hivatkozik. 1242-ben a pusztító tatárok elől elmenekült, majd a szepességi *Menedékkő* védelméből visszatértek után kezdték használni a szepesi vagyis *Szepsi* nevet is. Majd a német (mánta) kézműves telepeseiktől kapta folyója német neve után a *Moldau* nevet, amit aztán *Csehszlovákia* megalakulása után a cseh hivatalnokok *Moldava nad Bodvou-ra* módosították.

A város rangjának emelkedése *Kassával* párhuzamosan zajlott, az ezerháromszázas évek derekától, mert az ottani magas vám miatt a kereskedők, főleg a borkereskedők a *Bódva völgyét* választották útvonalul a lengyel piacra szánt áruik számára. Ekkortól építik ki azt a hatalmas pincerendszert, melynek megmaradt részei még ma is alázatra intenek. Mennyi rengeteg tokaj-hegyaljai bort tárolhattak és érleltek tovább ezekben az üregekben. A borok királyát, a királyok borát, vagyis a tokaji aszút a város szülötte, *Szepsi Laczkó Máté* készítette el a máig használatos módszer szerint, mint erdőbényei református prédikátor úrnője, *Lorántffy Zsuzsanna* részére az 1630-as években. A református parókia falán lévő emléktáblája és a kultúrközpont alatti bormúzeum is ennek dicsőségét, no meg az utódok hátláját hirdeti. Tudvalévő, hogy az aszú lényegét a megrepedezett szőlőszemekbe jutott különleges penészgombák hatására létrejött eszenciának köszönheti. Ezeket a szemeket kiválogatva ledarálják, és ahány puttonnyal tesznek belőle a maximá-

lisan 6 puttonyos (vagyis 136 literes) gönci hordóba, annyi lesz a jelzőszáma. A hordót aztán feltöltik furmintból vagy hárslevelűből készült borral, és tovább érlelik: az aszú puttonyszáma plusz két év ideig. Ezután fejtik le palackokba. Egy jó aszú egy ember életkorát is meghaladhatja kitűnő minőségben. A találmány receptje annyira bevált, hogy két évvel a feltaláló halála után már több hordónyt jegyeznek belőle a *Rákócziak* pincéjében. *Laczkó Máté* egyébként jeles történész, költő is volt, aki még *Wittenbergben* az ott tanuló magyarországi diákok előjárójaként vívott ki magának elismerést, és a Szepsiben is járatos híres zsolttárfordító és szótárkészítő, *Szenczi Molnár Albert Erdőbényén* meglátogatta őt, és nála szállt meg 1614 végén. Jogosan mondhatjuk, hogy találmányát ebben a térségben azóta sem múlta fel semmi más. Bár a talaj errefelé nem kedvez annyira a szőlőművelésnek, de sokak szerint a szépsi pincéknél alig akad jobb hely az aszú érleléséhez. A hegyaljai szállítók itt raktározták termésük jelentős részét, és ide jöttek érte a lengyel borkereskedők, akik aztán a tengeren túlra is juttattak belőle *Gdansk*, vagyis *Dancka* kikötőjéből.

Néhány céh emlékét, a kovácsmesterség eszköztárát és az egykori használati tárgyak gyűjteményét a helytörténeti múzeumban láthatjuk, melyet önerőből sikerült két évtizeddel ezelőtt megalapozni, amikor a régi házak bontásakor a padlásokat tisztogatták. Azóta a spontán anyagmentésből muzeális értékek tárházát sikerült megteremteni, ahol a múzeumbarátok közösségi rendezvényei is helyet kapnak hagyományos helyi ízekkel fűszerezve, pl.: töltött káposztás ebéd, avagy a cipészek és csizmadiák csirizkészítéséhez kapcsolódó szalonnasütése, a „csirizálás”. A *Pekár József* által faragott emlékoszlop viszont már a város egyik leghíresebb szülőitének, az értelem és a jellem pallérozójának mesterét, *Szépsi Csombor Márton*t idézi meg.

A kereskedelem megélhetést és fejlődést biztosított. A terhüktől megszabaduló szekerekre visszafelé kapát, hordót, csizmát és mindenféle céhbeli terméket raktak, no meg felültették a tanulni vágyó gyerekeket is, hogy elméjüket csiszolják *Gönc* vagy *Sárospatak* híres iskolájában. Ez újabb gyarapodást eredményezett. Az iskolázott emberfők az egész térség felemelkedésében jeleskedtek. *Szépsi Csombor Márton* már elhivatottságból járja *Európa* országújtait. Nyelveket és földrajzot tanul, és a *Szentírás* tanaival vértezi fel magát a kísértések ellen. *Shakespeare* halálakor (1616-ban) kelt útra lengyel, német és holland földön át *Londonig*, majd visszafelé francia, német és cseh területeken át vándorolva három év után ismét *Szépsiben* találjuk, hogy a korabeli viszonyokat megismerve tapasztalatait másokkal megosztva idehaza kamatoztassa. Ekkor már *Bethlen Gábor* fejedelem székel *Kassán*. Prédikátora *Csombort* jelöli a kassai iskola rektori székébe *Bocátius* után, és itt jelenik meg könyv alakban az utazásainak leírását rögzítő magyar nyelvű *Europica varietas* (vagyis *A változatos Európa*). Négy száz évvel születése után szülővárosa is emléket állított e jeles férfiúnak, aki még egy erkölcsstani munkával gazdagította a művelődéstörténetet, ám az 1622-ben áldozatait szedő járvány őt is magával ragadta. Utolsó működési helyén, *Varannón* nyugszik ismeretlen helyen, valamelyik tömegsírban. Kép ugyan nem maradt fenn róla, hiszen huszonnyolcadik évében hunyt el, de könyve négy évszázad múltán is hirdeti pótolhatatlan előrelátó szerepét a művelődéstörténetben. A város polgárai évente rendezvénysorozat keretében szellemi hagyatékát felidézve emlékeznek rá: az erkölcsi tisztaság, a hitbéli állhatatosság, a világra nyitott kíváncsiság, a közöségi értékek őrzése és a hagyományápolás jegyében.

Elpusztul az a nép, az a közösség, amelyik nem őrzi és nem adja tovább szellemi, kulturális örökségét, amelyet mindig az egységes világszemléletű közösségi élet terem újjá és érlel nemessé. Ennek elsőrendű színtere az elmúlt évezredben ebben a térségben a templom volt. A hit védelmezte az embert, és az ember a hitéért e közösség védelmére kelt. A templomát őrző és szépítő ember megújulásra vágyik, mert a tiszta külsőhöz tiszta lélek illik. „Új bort új tömlőbe!” – mondja az Írás. A város mindkét temploma és a környéke is teljesen megújult az elmúlt másfél évtizedben. Az új szemléletű vezetés mint ha ezzel is érzékeltetni akarta volna, hogy nem ócska az, ami régi, és nem mindig korszerű az, ami más, mint a hagyományos. A halálra ítélt történelmi városrag az utolsó pillanatban menekült meg az eltervezett lerombolás elől. Így a jellegtelen és egyforma háztömbök a város szélére szorultak, s a megmenthető óváros új életet kezdett.

Ma már ez az, amiért érdemes megállni, ami maradásra bírja az átutazót, esetleg a világgá menni készülöket... Egy kicsit ez is a feltámadás üzenete... Esély a maradásra, megmaradásra, gyarapodásra!

A *Szent Lélek* tiszteletére emelt római katolikus templom román kori alapokon a gótika és a reneszánsz határán épült, illetve a város gyarapodása miatt bővült a mai nagyságúra. A *Szent Lélek* jelképe, a galamb a város címerébe is bekerült, mely kiterjesztett szárnyával védelmezi az alája tartozókat. A templom csendje növeli az áhítatot, érzékenyebb tesz a lelki rezdülések és a művészi értékek iránt is. A *Keresztút*, a *Szent László*, a bejárat feletti *Krisztus* és a templom körüli *Via lucis* (a *Fény, vagyis a keresztény reménység útja*) *Szabó Ottó* helyi képzőművész alkotása. Ugyanakkor a 18. század végi református templom közelmúltban készült belső faragása, a *Városkút*, a *Temetőkapu*, a játszótér gömőri faragók, *Ulman István* és társai keze alól került ki. Szintén az ő munkájuk az úgynevezett *Szojka-kapu* is, mely egy két évszázada tomboló tűzvész után megmaradt és a kassai múzeumban látható építmény utánezata. Az 1831. évi pusztító kolerajárvány áldozatainak emlékére épült az északi domboldalban a *Szent Rókus* kápolna. A legújabb templom a városhoz tartozó *Bodollóban* viszont alig egy évtizede épült a világháborúban szétlőtt és lebombázott istenháza helyén. Csak mostanra hegedhetett be a háborús seb, de máris zarándokhelyé lett a *Fatimai Szűzhöz* fohászzkodó engesztelő imatálalkozói révén. Így teremt kapcsolatot a régi az újjal, a történelem az eleven élettel.

Napjaink városa mintegy tízezer lakosnak ad otthont. Magyarok, szlovákok, románok közös élettere ez, ahol gyermekkortól meg kell tanulni együttműködni, türelemmel tolerálni, tisztelni a másfajta értékeket, de ha kell, akkor meg is kell védenünk emberi értékeinket. Négy alapiskolája, három középiskolája jelzi, hogy az ifjú nemzedék dominál, minden gondjával, bajával, örömeivel és teljesíthetetlen vágyaival. Közülük kerültek ki azok a jeles sportolók is, akik a legtávolabbi tájakon öregbítették *Szepsi* hírnevét: ijász világbajnok és az athéni paralimpia aranyérmese (*Lyócsa Imre*), több nemzetközi verseny győztese, a kerékpáros (*Remák Zoltán*), kick-bokszt világbajnok (*Tóth L., Balla*). Ám a kultúra, az ének, zene és tánc terén sem kell szégyenkezni: éneklő csoportok, énekkarok, mazzorettek viszik a *Bódva-völgy* híret, s nevelnek maguk közt újabb értelmes és a szépre és nemesre érzékeny tagokat. A kikapcsolódásra, sportra, koncertekre van bőven alkalom az év folyamán, s aki mégis lemaradna valamiről, az a városi televíziós adásban hetente négy-szer tájékozódhat.

A *Szepsi* napokon rendszeresen megjelennek a testvérvárosok küldöttségei, csoportjai is: a lengyel *Brzozow*, a cseh *Tišnov*, a magyarországi *Encs*, *Edelény*, *Karcag* és

Tarcal. Ilyenkor ünnepélyes keretek között adják át a város díjait és elismerő kitüntetésait azoknak a közmegbecsülésnek örvendő személyeknek, akik sokat tettek *Szepsi* rangjának, hírnevének emelkedéséért.

Persze nem csak igével él az ember...

A vendéglők a szokványos ételek közt a magyar és szlovák konyha jellegzetes ételeivel is szolgálhatnak. *Bódva szállója* és a város néhány kisebb panziója pedig már alig tudja kielégíteni az igényeket. Sokan több napot eltöltve itt a közelebbi és távolabbi környék nevezetességeit is megtekintik. Történelmi helyszínek, muzeális épületek, természeti érdekességek és ritkaságok, téli és nyári turisztikai programok egyaránt okot adhatnak a maradásra.

Legalább egy napot érdemes *Kassán* tölteni. Felújított történelmi városmagjának szinte minden épületéhez fűződik valami érdekesség. A *Fő-utcája* közepét a gótikus építészet egyik remekműve, a *Szent Erzsébet* dóm tölti be, mely *Európa* egyik legimpozánsabb épülete. 60 méter hosszú, 40 méter széles, és legmagasabb tornya 59 méter magasra emelkedik. A 14. század végén, *Nagy Lajos* király idejében kezdték építeni, aki egyben lengyel uralkodó is volt, és gyakran megfordult a városban, címert is ő adományozott neki, ám a legnagyobb anyagi támogatásban *Mátyás* király részesítette „kedves *Kassájának*” templomépítését a 15. században. A lenyűgöző belső méretek szemlélése közben ne feledkezzünk el egyedi szárnyasoltáráról, mely 11 méter magas, három módon nyitható, és összesen 48 eredeti táblaképet tartalmaz az 1470-es évekből *Árpád-házi Szent Erzsébet* életének jeleneteivel. Ezzel egykorú a 16 méter magas, fából faragott szentségház, mely a korszak egyik leghíresebb mesterének az alkotása, aki *Bártfán*, *Budán* és *Bécsben* is dolgozott, de *kassainak* vallotta magát. Szinte csodával határos, hogy amikor 1556-ban szinte az egész város és a dóm is leégett, akkor e két remekmű megmenekült. A dómban helyezték el egy altemplomi részben a kuruc bujdosók 1906-ban hazaszállított földi maradványait, köztük *II. Rákóczi Ferenc*, anyja, *Zrínyi Ilona* és *Bercsényi Miklós* márványkoporsóját. A főutcán a magyar történelem és kultúrtörténet markáns emlékeit találjuk. *Bocskai István* innen igazgatta győztes szabadságharcát, és itt halt meg 1606-ban. Az épület jelenleg premontrai rendház (binnen a magyar főkonzulátus), mely a *kassai egyetemnek* adott otthont 1657-től. Reneszánsz külsejű, de barokk berendezésű templomának kriptájában nyugszik az építető, *Báthory Zsófia* fia, *I. Rákóczi Ferenc*. Mellette a „*Lőcsei-ház*” a középkort idézi, de azt is, hogy itt tartotta esküvőjét *Bethlen Gábor* fejedelem *Brandenburgi Katalinnal* 1626-ban, ami akkor európai szenzáció volt. A város lakója volt az egri diadalt is megéneklő *Tinódi Lantos Sebestyén*, a *Balassit* nevelő *Bornemissza Péter*, az egyik legkiválóbb keresztény főpap, *Pázmány Péter*, a magyar felvilágosodás és nyelvújítás vezéralakja, *Kazinczy Ferenc* és a magyar politikai költészet megteremtője, *Batsányi János* is. Itt jelent meg a két utóbbi jóvoltából 1788-ban az első magyar irodalmi újság, a *Magyar Museum*. Ekkoriban épül első állandó színházi épülete, amelyben 1833-ban először mutatta be a *Bánk bánt* az a társulat, mely később *Pesten* a *Magyar Nemzeti Színház* alapítója lett. Olyanok játszottak itt, mint *Déryné*, *Megyeri*, *Szentpétery*, a *Latabár család*, *Jászai Mari*. *Egressy Béni* pedig azért jött egy évig tanítani *Szepsibe*, hogy e színházhoz és testvéréhez, *Gáborhoz* közelebb jusson. Ama *Bánk-bemutatókor* már ő is játszott, majd a társulattal elment *Pestre*, ahol színészként, költőként, zeneszerzőként, a *Szózat* és a *Klapka-induló* megzenesítőjeként lett közismert. A *Miklós-börtön* mellett, a református templom mögötti udvarban áll *Rákóczi* rostói házának másolata, melynek

ebédlőberendezése eredeti . A ház előtt *II. Rákóczi Ferenc* szobra áll, melyet 2006-ban avattak fel. A *Mészáros utca* északi végében áll (illetve ül) *Márai Sándor* szobra. A világhírű író a *Slovan* szállóval szembeni egykori bérházban született 1900. április 11-én. Ma a *Dargó* áruház áll a helyén. A mellette levő utca a magyar nyelven játszó *Thália Színházhoz* vezet, melytől alig száz méterre található a *Márai Stúdió*. Dél felől, a dóm mögött zenélő szökőkút és harangjáték üdíti fel a parkban pihenőket vagy a közvetlenül itt található nagyszínházból kijövőket. Ezen a helyen állt az az épület is, ahol a magyar színjátszás felcseperedett, de ezt a 19. század végén lebontották, hogy helyébe egy impozáns *Nemzeti Színházat* emeljének. Erre utalnak a még látható monogramok, de 1945 óta itt magyar társulat csak elvéve vendégszerepel. Jelenleg a *Záborsky* nevét viselő intézménynek prózai, balett- és operatársulata is van. Az eredetileg zsinagógának épült *Művészetek Házában* klasszikus zenei koncertek, ünnepi rendezvények zajlanak. A nemrég felújított jégstadion könnyűzenei koncertek megrendezésére is alkalmas.

Kassáról hazafelé jóvet érdemes megállni *Csécsben*, ahol az 1200-as években épült református templom restaurálásakor *Krisztus* életét ábrázoló pompás középkori freskókat tártak fel.

Szepsiből kiváló gyalogtúrák szervezhetők. Északnak a mézszegetők faluja, *Debrőd* felé (ahol a temetőben nyugszik *Vidasics Ede*, az 1848-as szabadságharc tábori főpapja és *Göröcs Mihály* néprajzkutató is), majd a falu feletti erdőn át a legendás *Szent László-forráshoz* vezetünk, ahol az egykor elpusztult zarándoktemplom romjain új és különleges megoldású templomot emeltek. A lovagkirály tiszteletét az is növelte, hogy a lengyel anyai ágon közeli rokona volt a 800 éve Jászón megtelepedett premontrei rend alapítójának, *Szent Norbertnek*, valamint az is, hogy a rend *Nagyváradról* érkezett, ahol *Szent Lászlót* eltemették.

Debrődről keletre elérhető *Torna vára*, illetve a *Szadellői-völgy*, míg északi irányban *Jászóra* vagy *Mecenzéfre* jutunk. A *Bódva* mentén persze a közúton *Szepsiből* gyorsabban célba érünk. *Jászón* megszállhatunk faházakban a kempingben vagy a cseppkőbarlang melletti panzióban is. A 19. században feltárt barlang hűse után megnézhetjük a premontrei monostor templomát, melyet a 18. század derekán a barokkból rokokóba hajló stílusban építettek meg *Pilgram Antal* tervei szerint, *Kracker Lukács János* freskóival és *Kraus János* szobraival díszítve. *Jászó* hajdan a bányavárosok egyike volt, ahol aranyat, ezüstöt és márványt is nyertek a *Tapolca-patak* völgyéből. Most már csak a halastavat táplálja vizével, de ezzel is szemet gyönyörködtető látványt teremt.

Mecenzéfet a 13. században érkezett német telepések, a mánták alapították, akik a vasfeldolgozás és -megmunkálás mesterei voltak. Kalapácsaiktól zengett egykor az egész *Súgó-völgy*, ahol a hámorok tucatjaiban főleg kapákat készítettek. A település városi rangját és népéletének jellegzetességeit az elmúlt évszázad viharai alaposan megtépázták, de jól megépített házai és zárt udvarai még őriznek valamit abból, amit hét évszázadon át nem hagytak elveszni. Két hámorában pedig még most is megfigyelhetjük az elődöktől átörökölt mesterségbeli fortélyokat...

A *Bódva* forrásvidéke *Stósz*, amelynek a magasabban fekvő fürdőtelepe igen híres a légúti betegségek gyógyításában. Jó száz éve nyaranta, mint fürdőorvos, itt dolgozott a tragikus sorsú híres író, *Csáth Géza*. A falu viszont arról is nevezetes, hogy itt élt a szlovákiai magyarok „élő lelkiismerete”, a „stószai remete”, *Fábry Zoltán*, a kritikus, esszéista, aki ebből a zárt völgyből is rálátott az európai szellemiséget veszélyeztető és a világot fe-

nyegető fasiszta és kommunista diktatúrák lényegére, de írásaiban ugyanakkor *Szepsről* sem feledkezett meg. Háza múzeum és „zarándokhely”, ahol az újabb írónemzedék tartást, helytállást tanulhatna...

A téli sportok kedvelőinek *Jászón* és *Rudnokon* át elérhetőek az 1200 méteres magasságot is meghaladó *Kojsói-havasok* lejtőin kialakított sípályák. *Stósz*t elhagyva *Szomolnok* felé viszont a szépassági és tátrai üdülőközpontokba juthatunk. Ezeket egyébként minden évszakban érdemes felkeresni.

Szepsiből Rozsnyó felé haladva mindössze hét kilométerre található *Torna vára*, ahonnan az egész térség jól szemmel tartható. Ezért már a bronzkorban is őrhelynek számított. A vártól a *Szádellői-fennsík*ra vezető ösvény az egykori erőrendszer kőfalainak maradványait is érinti. *Torna várában* törvénykezett a tatárok elvonulása után *IV. Béla* király, aki a krónikások szerint a *Bódva* mentén menekült el a muhi csatából, s hogy a környék népe és nemes urai segíthették őt és családját, annak ékes bizonyítéka az önálló kis *Torna vármegye* létrejötte, valamint a *Tornán* kiadott adománylevelek indítéka. A nép ajkán pedig mondák tucatja fogant a menekülésről, amihez a *Királykút*, *Király-barlang*, *Királyasztal*, *Galamboskő* elnevezések is társultak. A vár egykori impozáns kialakítása *Nagy Lajos király* idejében történt (az építető *Tornay János* sírköve megtalálható a szintén ez időtájt épült tornai gótikus erőtemplomban), egy időre *Eger* ostromakor a törökök is bevették, majd a kuruckorban játszott szerepe miatt 1685-ben a császári hadak felrobbantották. Romjai így is büszkén emelkednek a táj fölé.

Lent az egykori megyeszékhely sokat veszített fényéből, amikor a 19. század második felében a megyét összevonták *Abaújjal*. Pedig hajdan több király is megfordult itt és olyan neves emberek, mint *II. Rákóczi Ferenc*, *Bercsényi Miklós*, *Kazinczy*, *Tompa Mihály*, *Jókai Mór* (akit a harangozó véletlenül bezárt a templomba, és a miséig nézelődése közepette freskókat fedezett fel a vakolat alatt, és még 100 aranyat is adott a felújításra). Áll még a kétszáz éves, jobb sorsra érdemes egykori megyeháza is, mintha csak arra várna, hogy visszatérjenek híres vendégei...

Am a szellemjárás erre nem divat, azok ugyanis kőbe fagytak a *Szádellői-völgyben*, ahol szinte minden sziklához legenda fűződik. Ez a világörökség részét képező természeti képződmény a turisták s a természetbúvárok szent helye. A monda is azt tartja, hogy megrepedt, meghasadt a szikla. A régebbiek még *Attila* hun király fiainak utolsó találkozásához nyúlnak vissza, amikor a fennsíkon az *Oltárkőnél* áldoztak isteneiknek, de a testvérviszály *Dengezik* halálához vezet, és a völgyet éltető *Szár-patak* mellett, a *Ravatal-sziklánál* temették el minden kincsével együtt. Népe viszont megtelepedett a völgy szájánál, *Szádellőben*. Egy éjszaka a hegy nyílása bezárult, a patak vize elapadt, és a pásztrok kopácsolást és lovak nyerítését hallották. Lovas katonák a hun kincseket keresték. Reggelre mindent elnyelt a föld, és csak *Szent László* előtt nyílt meg újra hatszáz év múlva. Igaz, hogy ez és még sok más monda nagyrészt a képzelet szüleménye, de minden ilyen történetnek van valóságból vett alapja. És ne csodálkozzunk, hogy ezen a vidéken megbokrosodik az emberek fantáziája, mert a völgy csodálatos varázsa az átutazó vendéget is rabul ejti. A hűs, magas páratartalmú és oxigéndús völgy, főleg nyáron vonzza a látogatókat, télen viszont a gyors folyású patak csak ritkán fagy be, enyhébbé teszi a környezetet. A növényzet is különleges. A hideg völgyben olyan növények is előfordulnak, amelyek egyébként 1200 méteren honosak, míg a völgy két peremén, melyek 3-400 méterrel magasabban vannak a melegebbet kedvelő növények uralkodnak. A tornai

vártól, a faluból (meredek oldalon) és a völgy felső végéből illetve a szomszédos *Ájivölgyből* is megközelíthető a *Szádellői-fennsík*, ahonnan turistaösvényen akár *Stósz*, *Mecenzéf*, *Jászó* vagy *Szepsi* irányába is elindulhatunk. A gazdag növény-, madár- és állatvilág a védett természeti övezetnek köszönhetően ritkaságokkal lephet meg. Som, berkenye, áfonya, hiúz, medve, farkas, vaddisznó, homoki vipera, fekete holló, kerecsensólyom (vagyis turul) is lencsevégre akadhat, mert napjaink vadásza csak a képet és élményt viszi magával, nem pusztítja a természetet.

A főútvonalon tovább haladva nyugati irányban *Szádellő* után a *Görgői-tó* mellett elsuhanva rácsodálkozhatunk a magas hegyek tövéhez ragasztott, hagyományait erősen őrző településre, mely rangját és felemelkedését *IV. Béla* királynak és mindig megtartó jellemes önbecsülésének köszönhetette. Nem pénzért mentették a királyt, ezért megérdemelték a jutalmat. Ám hely álltak akkor is, amikor ezért nem jutalom, hanem megtorlás járt. Iskoláját és templomát védve gyermekeik jövőjét mentették meg a görgői magyarok.

Gömör felé át kell kelniünk a *Szoroskő* szerpentinjein avagy vonattal az alagúton. Előtte viszont letekinthetünk *Szádalmás*, *Körtvélyes* és *Jablonca* házaira, tavaira. Egykor a *Zsigmond király* halála utáni trónviszályban a huszita cseh *Giskra* csapatait hívta segítségül a gyermek trónörökös anyja, és ezek a zsoldosok uralták az egész *Felvidéket: Kaszát, Szeplit, Jászót* és *Tomát* is. Csak *Mátyás király* tudta megtörni a zsold hiányában fosztogatókká lett katonákat, akiknek nagy részét beléptette híres *Fekete Seregébe*, a többiek pedig letelepítette, többek között ebbe a völgybe is.

A *Szoroskő* tetejéről rálátni *Gömör* keleti völgykatlanára, egészen a *Sajó völgyéig*. Pazar kép tárul elénk „*Krasznahorka büszke várával*”, mely innen úgy néz ki, mint egy rajz a mesekönyvben, de az úton a vár alá érve vesszük észre büszkeségének okát, és fárasztó kaptató után jutunk csak a várkapuhoz. Odabent kortörténeti dokumentumok, be rendezett termek, díszes bútorok, restaurált fegyverek és az utolsó birtokos *Andrássy család* emlékei fogadnak. Lent a faluban egy általuk alapított képtár, valamint az út mellett *Andrássy Dénes* polgári származású felesége, a bécsi cseh opera-énekesnő számára építtetett szecessziós stílusú mauzóleuma tarthat számot érdeklődésünkre.

A közeli *Rozsnyó* gazdag történelmi és építészeti vonatkozásainak megismerését követően az *Andrássyak* betéri vadászcastélyában tölthetünk egy-két órát csodálatos műtárgyak gyűjteményét szemlélve, avagy sétálhatunk egy kiadósat a hatalmas park területén. Akik a barlangokra kíváncsik, azok megnézhetik a közeli gombaszögi vagy domicai cseppkőbarlangot, vagy a nem túl nagy, de egyediségével kitűnő martonházi (*Ochtiná*) aragonit-barlangot, avagy *Rozsnyótól* északi irányban, a *Sztracennai-völgyben* a *Dobsinai-jégbarlangot*. És ezzel már a *Sztracennai-fennsík*on át a *Szepességbe* juthatunk, a *Szlovák paradicsomnak* nevezett részre.

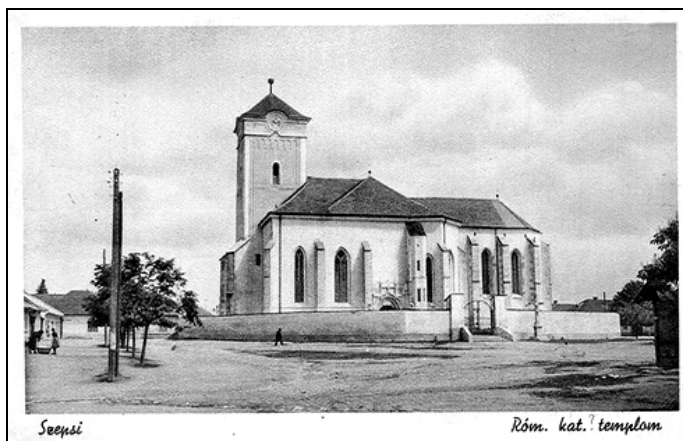
A *Bódva völgyében* viszont *Tomától* délre fordulva határon kell átkelnünk *Bódva-vendégi* és *Tomanádaska* között, ami az utóbbi időben egyre könnyebb. Innen *Miskolc* mindössze 65 km. Látnivaló viszont annál több akad. Kirándulást tehetünk *Szögligetnél* lekanyarodva az 500 m magas hegyen épült *Szadvár* romjainak megtekintésére, avagy utunkat erre folytatva a *Jósva* völgyébe áttérve *Aggtelek-Domica* felé is kitérhetünk. A *Bódva* mentén folytatva utunkat várromok (*Szendró* és *Edelény*), valamint középkori templomok (mint *Szalonna*, *Boldva*) idézik fel a történelem dicső korszakait, viharait és az utókor emlékező képességét. A hagyomány szerint a *Boldvai misekönyv* (*Miserabilis boldvensis*), mely a fennmaradt első összefüggő magyar szövegemléket, a *Halotti beszédet*

tartalmazza, itt íródott a 12. század végén, majd a tatárjárás elől menekítették *Rimajánosi* vagy *Deáki* felé, mignem a pozsonyi levéltárba került, ahol felfedezték benne a magyar szöveget a latin nyelvű lapok között. Mások szerint a *Bódva* mentének más településén is íródhatott a szöveg, ahonnan a tatárok elől könnyebben elmenekülhettek... no, de nem ez a lényeges, hanem az, hogy már akkor is voltak e vidéken emberek, akik nemcsak életüket, hanem a szellemi kincseket is mentették. Akár életük árán, hogy legyen mire alapozni a jövődőt!

Mennyi látnivaló érdekességet, mennyi tapasztalatot és mennyi élményt rejt ez a kis térség is, ami *Szepestől* percek alatt vagy egy-két órán belül elérhető! S ha jól kihasználjuk lehetőségeinket, akkor ez a fény visszasugároz a városra, melynek alapítói hűséges szolgálataikért jutalmul kapták ezt a földet. Szolgálni pedig csak az tud, aki alázattal közelít környezetéhez, melynek ő is csak része, sorsának részese, s legfeljebb alakítója lehet, de uralkodója sohasem. Ahogy az ősi intelem szól: az alázat felmagasztal, de a gőg és önteltség lealacsonyít. Aki ráérez ennek a tájnak az ízére, hangulatára, üde színeire, derűjére és halk szomorúságára, az mindezt tudja, annak sorsa is megfordulhat benne, ha el nem szakad tőle. Ám senki sem élhet sokáig büntetlenül sorsa ellenében. Ezt üzeni kiterjesztett védőszárnyaival a galamb, mely jó hírt hozott a pusztító özönvíz után is, hogy folytatódik az élet, s hozta a reménysugarat is, hogy lesz feltámadás. Ahogy a költő üzeni haza a száműzetésből:

„Valahol fönt a magos ég alatt mozdulnak már lassan a csillagok. A víz szalad, a kő marad, a kő marad. Maradnak az igazak és a jók, a tiszták és békességesek. Erdők, hegyek tanok és emberek....”

A szepesi római katolikus templom. (Képeslap az 1930-as évekből.)